

Prispevek k zgodovini sociološke misli na Slovenskem: Vladimir Knaflič (1888 - 1944)

LUDVIK ČARNI

POVZETEK

V. Knaflič je bil po izobrazbi pravnik. Študiral je v Gradcu in Pragi, kjer je tudi promoviral (1915). Njegovo najuspešnejše publicistično, uredniško in drugo delovanje je bilo v desetletju pred prvo svetovno vojno. Razpravljal je o socialnih, političnih, narodnostnih in kulturnih razmerah. Zavzemal se je za socializem, "revolucionarno evolucijo", vzrast socializma v kapitalistični sistem na vseh področjih družbenega življenja. Zavračal je zgodovinski materializem, ki ga je pojmoval kot vulgarni materializem. Zavračanje je imel za ključ k prehodu v revizionizem. Zavzemal se je za narodno avtonomijo. Menil je, da morajo narodi postati temelj razvoja, so pogoj mednarodne demokracije. Zagovarjal je edinstvo južnih Slovanov v prihodnosti, ohranitev Avstrije, a za njeno zvezo z balkanskimi narodi. Slovenska univerza naj se ustanovi v Trstu, najprej njena pravna fakulteta. V tem mestu tudi zato, ker je menil, da je tu slovenska manjšina večja, kakor druga slovenska mesta.

ABSTRACT

CONTRIBUTION TO THE HISTORY OF SOCIOLOGICAL THOUGHT IN SLOVENIA:

VLADIMIR KNAFLIČ (1888-1944)

V. Knaflič was a lawyer by profession. He studied in Graz and Prague, where he also graduated (1915). His most successful publicist, editorial and other activities was during the decade before World War I. He discussed social, political, national and cultural conditions. He stood for socialism, "revolutionary evolution", and the ingrowth of socialism into the capitalist system in all fields of public life. He rejected historical materialism, which he comprehended as vulgar materialism. He took this rejection as the key for transition into revisionism. He stood for national autonomy. He was of the opinion that nations must become the foundation of development, that they are the condition of international democracy. He defended the unity of the South Slavs in the future, the preservation of Austria, for its association with the nations of the Balkans. The Slovene university was to be established in Trieste, first the Faculty of Law. He chose this city because he was of the opinion that the Slovene minority here was greater than other Slovene towns.

Najuspešnejše razdobje Knafličevega publicističnega, uredniškega in ostalega delovanja je bilo v desetletju pred prvo svetovno vojno. Po izobrazbi je bil pravnik. Študiral je v Gradcu (1906 - 8) in Pragi (1908 - 12), kjer je promoviral (1915). Razpravljal je o

mnogih vprašanih, ki so jih narekovale razmere in čas, v katerem je živel. Zavzemal se je za preoblikovanje kapitalistične družbe v socialistično. To preoblikovanje je razumel kot "revolucionarno evolucijo", vzrast socializma v kapitalistični sistem. Knaflič ni bil sociolog, zapisal pa je tudi mnoga sociološka spoznanja, zato sodim, da njegovi pogledi sodijo v pregled zgodovine socioloških misli na Slovenskem.

Najobsežnejše besedilo V. Knafliča, pravnika in publicista, tako so ga označili v Slovenskem biografskem leksikonu¹, je njegova knjiga "Socializem"². Označil jo je kot teoretično delo. Menil je, da teorija "ne more biti nič drugega, ko veren miselni izraz resničnih tvornih sil, in socialna teorija nam mora iz vsakdanjega življenja izluščiti njegovo jedro ter nam tako podati načrt, po katerem bi v bodoče lahko izboljšali družabno uredbo in napravili njena dobra pristopna splošnosti. Zato se teorije neprestano izpopolnjujejo s stalnim in ponavljajočim se spoznanjem teh tvornih sil."³ Knjigo je poleg predgovora in uvoda razdelil na tri dele. V prvem delu, ki ga je razdelil na šest poglavij (str. 21 - 106), je nakazal razvoj socialne misli v starem in srednjem veku, obravnaval klasično nacionalno (politično) ekonomijo in liberalizem, francosko revolucijo, komunizem, utopični ali racionalni socializem in socializem. Drugi del (str. 108 - 206) je namenil zgodovinskemu materializmu in K. Marxu. V tem okviru je povzel mnoga stališča iz Komunističnega manifesta in navedel oziroma prevedel velik del besedila iz prve knjige Kapitala (str. 147 - 206), kar je imel za prvi poskus njegove popularizacije pri nas. Spraševal se je, kdaj bomo Slovenci dobili prevod le-tega. Sodil je, da je Kapital eno največjih duševnih del, kar so jih do tedaj poznali v svetovni literaturi.⁴ Tretji del knjige je namenil (str. 210 - 360) kritiki marksizma, teoretikom socializma po Marxu. Poglavje pa je zaključil z razpravo o poti do cilja, do socializma. Poleg omenjene knjige je Knaflič napisal tudi druge, več razprav in spisov, v katerih je razlagal svoje sociološke poglede. Večkrat se je skliceval na zapisane misli v omenjeni knjigi.

Knaflič je predstavil tudi svoje pojmovanje sociologije. Ta je po njegovi sodbi temeljila, pri tem se je skliceval na Fausta Squillacija, na fiziki in prirodoslovju, biologiji, psihologiji in socialnih znanostih (politični ekonomiji, statistiki, pravo, politiki - etiki (Comte, Durkheim, Simmel itd.)). "To je vsekakor tolikšna centralizacija znanosti," je zapisal, "da moremo sociologijo smatrati za več nego za pričetek nove metode znanstvenega proučevanja družbe. Sociologijo namreč imenujemo znanost spravljati izsledke raznih znanosti v sklad ter tako preiskovati zgodovino in ustroj človeške družbe z ozirom na vse njene činitelje. Tako postane sociologija kot sintetična znanost mnogo širša in globlja, nego bi bila vsota vseh znanosti, na katere se ona opira, ali bolje, katerih se ona poslužuje. Sociologija - da se rešimo na kratko iz kaosa definicij - ni filozofija, ni umetnost, ni tehnična uporaba posameznih znanosti, ni teorija praktičnega pokreta (npr. socializma, solidarizma, aristokratizma itd.), marveč temeljna abstraktno analitična in sintetično empirična znanost o tvornih silah človeške družbe. Ena je njena glavna naloga: Najti čim eksaktnejše podatke o vseh teh tvornih silah. Šele v drugi vrsti se briga sociologija za uporabo, za sklepanje,

1 Slovenski biografski leksikon, Ljubljana, 1925 - 1932, str. 471. Enciklopedija Slovenije, zv.5, (v pripravi)

2 Knaflič, V., Socializem. Oris teorije, Gorica, 1911 (S), str. 371.

3 S, str. 58.

4 S, str. 145.

kako naj 'bodočnost oblikuje svoj obraz'⁵. Tako je Knaflič sklenil, da sociologija išče in razlaga vse tvorne sile človeške družbe.

Knaflič je v knjigi podal bolj ali manj sistematičen pregled vsebine, ki sem jo navedel. Pri pisanju se je oprl na mnoge avtorje, med njimi na Marxa, Bernsteina, Sombarta, T. Masaryka in zgodovinarja Wellsa. Ločil je, kakor je zapisal, dve definiciji socializma, socializem kot sliko, miselno predstavo ali nauk o nekem določenem družbenem redu in socializem kot gibanje k nekemu določenemu družbenemu redu.⁶ Sodil je, da proletarij mora osvojiti gospodarsko in politično moč v okviru obstoječega gospodarskega in družbenega reda. Po svoji dejstveni vsebini, je menil Knaflič, je socializem boj proletarskega razreda proti kapitalističnemu. Boj, ki se je včasih razumel kot socialna, politična in umstvena revolucija, je zapisal Knaflič, vsebuje sedaj praktično delo za gospodarsko povzdigo proletarskega razreda na enako stopnjo z drugimi razredi, delo za kulturno, politično in socialno enakopravnost in enakovrednost, delo v demokraciji. Namesto revolucije je nastopila "revolucionarna evolucija". To je takozvana vzrast socializma v obstoječo kapitalistično družbo. Ta prevrat, ki se godi polagoma, je počasna, a nezadržna in nevidno prodirajoča organska vzrast socialističnega v stari kapitalistični red na vseh področjih socialnega življenja - v filozofiji, umetnosti, državi in občini, v zasebnem proizvodnji, tudi v javni in zasebni razdelitvi dobrin.⁷ Tako je Knaflič zavračal starejše oblike socializma, tudi komunizem, ki ga je Marx zagovarjal. Pri tem je poudarjal, da je socializem prirojavanje kapitalizma v združni sistem.⁸ Preko Komunističnega manifesta, je zapisal, biblije dveh, treh generacij socialistov, ne more nihče, kdor želi globlje poseči v socialistično teorijo sedanosti in kdor hoče razumeti temeljne ideje socialnega reformizma, ki so njegova logična in nujna posledica.⁹ Zavračal je zgodovinski materializem, ki ga je pojmoval kot vulgarni materializem.¹⁰ Njegovo zavrnitev je imel za ključ k prehodu v revizionizem. Menil je, da so se z njegovim pojmovanjem socializma spremenile tudi metafizične podlage socialističnega pojmovanja. Heglu in njegovi dialektiki, je zapisal, ne verjamemo več, tudi Feuerbachovemu materializmu in naturalizmu ne.¹¹ Menil je, da se je treba vrniti h Kantu. Glavni činitelj v socialističnem gibanju je množica delavstva. Izvedba socialističnega družbenega reda pa ni le njemu prepuščena. Tudi ideja socializma ni zrasla iz proletarskega mišljenja, marveč mu je bila šele ulita. Umstveno spoznanje in razumevanje ideje je bistven del socializma. Stremljenje k osebni samoohrani še ne napravi iz delavca socialistista. Le tisti delavec je socialist, ki se zaveda svojega osebnega interesa in obenem splošnega interesa svojega razreda, le tisti je socialist, ki žrtvuje na ljubo temu splošnemu del osebne interesa. Razvita razredna zavest socialistista delavca ni le umstvena in moralna, ampak tudi čustvena in etična.¹² Socializem je večno stremljenje za izboljšanjem, je zapisal Knaflič, credo človeštva v boljše življenje. Zavračal je

5 Knaflič, V., Socializem in veda, Naši zapiski (NZ), Gorica, 1912, str. 146-7.

6 S, str. 266.

7 S, str. 5.

8 S, str. 11.

9 S, str. 128.

10 S, str. 243, 302.

11 S, str. 145.

12 S, str. 13.

pragramatične absolutnosti, zato je menil, da je socializem vedno v krizi. Le pokret k smotru je vse, je zapisal. Socialna demokracija je bojujoča se stranka socializma, a ta ni vezan le nanjo. Socialnodemokratski program je, kakor vsak drug, produkt kompromisa, je zapisal, tvori minimum na dejanskih zahtevah tedanje dobe in onih ljudi, ki so ga zamislili in sprejeli, je sam na sebi dokument preteklosti, ni pa absolutno merodajen za vse, kar se godi v njegovem imenu v prihodnosti. V trenutku, ko je program sprejet, je lahko tudi zastarel.¹³ V tem smislu je zavračal programatične absolutnosti in menil, da je socializem v krizi. Zavzemal pa se je za vstop starešin narodnorevolucionarnega dijaštva v socialnodemokratsko stranko.¹⁴

Knaflič je utemeljevanje socializma oprl na razvoj človeške družbe. V knjigi je prikazal strukturo in razvojne spremembe posameznih obdobij od arhaične družbe do sodobnega časa. Ločeno je prikazal strukturo in razvoj antične in srednjeveške družbe. Obe je označil kot fevdalni. Po opisu antične družbe bi najbrž moral to družbo označiti kot sužnjelastniško. Stvarnejši je njegov prikaz srednjeveške, kakor antične, posebno arhaične družbe. Za fevdalno družbo je zapisal, da sta bila v tej družbi privilegirana prva dva stanova, plemiški in cerkvena hierarhija. Cerkev je bila sama gospodarica in fevdalna lastnica. Kralj je kraljeval po božji milosti. Cerkvena hierarhija je, kakor plemiška, dobila svoj del na pravicah, lastnini, užitku, davščinah, državnem vplivu.¹⁵ Stotina privilegirancev je imela vse pravice, množica naroda pa je bila brezpravna. Imela pa je pravico plačevati različne davke. Kmečki in obrtniški stanovi so morali v vojake, najemnik je moral graditi ceste in utrdbe. Privilegirana stanova sta bila oproščena davkov. Plemič je imenoval župnike, sodnike, uradnike v svojem okrožju, pobiral davščine za splošno varnost, ki je ni bilo itd. Vinogradnik se je smel posluževati le njegove stiskalnice za vino, mesar je smel klati le v graščinski klavnici, mlinar mleti le v graščinskem mlinu. Vsi pa so mu morali plačevati pristojbine. Meseč dni po trgatvi ni smel nihče prodajati vina, da ni delal konkurence plemiški vinski trgovini. Ribolov in lov sta bila plemiška predpravica in gorje mu, kdor bi si drznil kratiti jo.¹⁶

Francoski kralj je v boju premagal plemstvo. Z Ludvikom XIV. - država sem jaz - je plemstvo izgubilo svojo državnopravno in zgodovinsko upravičenost. Vse dolžnosti je prevzela država. Kralj je uvedel centralizirano upravo. Meščanski sloji so se vzbudili, ko so bili prepojeni z idejami "liberalnih" nacionalnih ekonomistov, zlasti s Smithovim industrializmom ali mančesterskim liberalizmom ter modroslovnimi nauki enciklopedistov, zlasti Rousseauja. Vstal je tretji stan, sprva sloj vseh brezpravnih. To je vsebina revolucije, ki ima svojo dolgo predzgodovino. Revolucija ni bila povsod sočasna in povsod enaka. V njej je tičala skrita moč: Zgodovinska nuja je narekovala tretjemu stanu vse, kar je storil, dokler se ni udejstvil in premagal privilegiranih.¹⁷ Ob tem je Knaflič navedel "slovite" "Človečanske pravice" in sodil, da so poleg Siéyesove teorije o tretjem stanu najvažnejša socialna teorija takratne družbene preureditve. Francoska revolucija je, je menil, privedla liberalizem do zmage nad fevdalizmom in rodila "socializem, tako v praksi

13 Knaflič, V., *Narodni radikalizem, socializem in drugo*, NZ, 1912, str. 73.

14 Gantar Godina, I., *Masaryk in masarikovstvo pri Slovencih*, Ljubljana, str. 84.

15 S, str. 61, 56.

16 S, str. 62.

17 S, str. 67, 77.

kakor v teoriji. Za Siéyesom, Rousseau-jem in Mirabeau-jem prihajata nujno - Proudhon in Karol Marx."¹⁸ Vse revolucionarno gibanje je spremljala misel, da je narod suveren, on ima vso oblast. Knaflič je zavrnil Siéyesovo opredelitev naroda, ki je menil, da je narod matematična vsota svobodnih in enakopravnih individuov, živečih po skupnem pravu. Sodil je, da se v tej opredelitvi naroda kaže skrajni individualizem, ki vidi samo individue in pojmuje skupnost le matematično, ki nima pojma o narodnih, razrednih, interesnih skupinah kot socialnih tvorbah, ki ne vidi v državi izraza socialne sile, temveč samo izraz kolektivne osebne volje, le pogodbo večje ali manjše vsote individuov. Gospodujoči sloj je, je zapisal Knaflič, govoril o enakosti, bratstvu, svobodi. Svoboda je sredstvo, s katerim se je odpravil fevdalizem, je predpogoj lastnine, ker je predpogoj svobodne konkurence, tekmovanja, izkoriščanja. Socialno slabši neposedejoči razred ni mogel konkurirati zaradi svoje socialne slabosti v formalni enakosti in svobodi z močnejšim razredom. Formalna enakost v formalni enakosti in svobodi z močnejšim razredom. Formalna enakost je ostala, dejanska je izginila. Posedejoči razred je dobil to, kar je svojčas odvezl drugim. Množica revolucionarnega tretjega stanu je ostala razcepljena. Nastal je sloj privilegiranih, razred buržoazije in doslej nepoznan nov revolucionarni razred, razred proletariata, razred onih, ki so bili zapostavljeni zaradi svoje socialne šibkosti. Lastnina, sveta in nedotakljiva, je postala tisti malik, ki je zavadala, postala bistvo, ki je dajala enemu delu človeštva premoč nad drugim. Ta drugi, brezpravni del človeštva pa si je hotel priboriti pravo oz. pravico, zato je hotel odpraviti zasebno lastnino, priboriti si jo in jo razdeliti med seboj po resničnem načelu enakosti. Nič več ne bi smelo biti brezpravnih, nikdar več ne bi smel nastati kak nov tlačeni razred. Zato je treba, je menil Knaflič, nove revolucije v sedanjosti in prihodnosti. Treba je, da nastane revolucija onih, ki hočejo splošno in skupno lastnino. To je, je poudaril Knaflič, revolucija komunistov.¹⁹

Knaflič je menil, da je na racionalističnem modroslovju enciklopedistov, zlasti Rousseauju, nastal racionalni oz. racionalistični ali utopični komunizem ali socializem. Iz tega se je pod vplivom nemškega modroslovja razvil Marxov znanstveni komunizem in iz njega moderni socializem. Sprva sta komunizem in socializem pomenila dve literarni struji. Danes, je zapisal Knaflič, moramo načelno ločiti socializem od komunizma. Ta je starejša oblika znanstvenega socializma, kakor jo predstavlja Marx v "Komunističnem manifestu". Zanj je bistveno vprašanje o skupnosti in enakosti lastnine. Za socializem "pa je bistveno vprašanje o lastnini proizvajajočega kapitala, o kolektivistični ali zadružni lastnini in o preuredbi vse družbe na tem temelju".²⁰

Knaflič je zapisal, da so imeli socialni reformatorji in revolucionarji (od Morellyja, abbéja Mablyja do utopičnih socialistov, očeta znanstvenega anarhizma Proudhona in Blanca) skupno osnovo, na kateri so gradili svoj sistem, nezadovoljstvo z obstoječimi razmerami in racionalistično socialno modroslovje. Večina, nekateri s spremembami, je sodila, da vse zlo na svetu temelji na zasebni lastnini, ki jo je treba odpraviti. Vse naj postane skupna last vsega človeštva. Posameznik naj bo materialno svoboden, individui pa glede lastnine materialno enaki. Ta socialna demokracija, je poudaril Knaflič, demokracija

18 S, str. 72, 59.

19 S, str. 74 - 6.

20 S, str. 81.

lastnine, naj bi se izvedla s pomočjo države, Proudhon namesto nje zahteva svobodno asociacijo.

Racionalistično pojmovanje človeške družbe je bilo vzrok, je menil Knaflič, za utopično sklepanje, ki je bilo lastno omenjenim avtorjem, da je mogoče na isti mah, s samo dobro voljo, spremeniti družbeno ureditev, kakor se more skleniti ali prelomiti vsako drugo pogodbo.²¹ Zahtevo o enakosti je imel Knaflič za nerealno. Zapisal je, da komunisti abstrahirajo pojem individua in utemeljujejo svojo zahtevo po enaki razdelitvi dobrin s trditvijo, da so vsi ljudje enaki. Ljudje se med seboj razlikujejo po naravnih zmožnostih, telesnih in duševnih silah. V podnebnih razmerah, barvi, jeziku, življenjskih pogojih je taka raznolikost v njej taka neenakost, da bi bili komunisti v silni zadregi, kako vso zasebno last po enakih posestnih in lastninskih delih razdeliti tako, na primer, med Francozi in Botokudi. Razpravljamo lahko le o formalni enakosti, da bi Francoz in Botokud dobila, kolikor bi potrebovala. Sprejeti moramo formalni in ne absolutni komunizem. Tako nas pot vodi iz komunizma v socializem oz. kolektivizem ali, kakor ga je Knaflič tudi imenoval, umerjeni komunizem.²²

Knaflič je menil, da si je z nastankom zasebne lastnine podjarmljeni, podanik, plebejec, proletarec itd. vedno poskušal pridobiti moč, lastnino - lastnina je moč - v okviru obstoječe države. To pomeni, da je hotel spremeniti obliko vladavine, države. Boj zanjo ali vsaj za sovlado je v bistvu istoveten z bojem za socialni obstanek, za gromotno izboljšanje celih socialnih plasti, narodov, razredov in slojev - boj za lastnino. "Boj za lastnino je boj za izenačenje lastnine," je poudaril Knaflič, "je mogoč le tako, da si organizacije neposedujočih razredov pridobivajo tako dolgo zadružno lastnino, da preide vsa lastnina ali vsaj toliko lastnine v njih roke, da odtehta zadružna lastnina 'proletarcev' zadružno lastnino 'kapitalistov'. Ta boj ima vse polno oblik in se izraža v boju za vlado v državi, torej v političnem boju, ter v vsem gospodarskem, razrednem, slojevnem, stanovskem življenju vseh narodov."²³ Na mesto "absolutne enakosti" in "pravice vseh do nje" stopi zahteva po skupnosti proizvajajočega kapitala, zahteva po odpravi zasebne kapitalistične lastnine in po uvedbi zadružne lastnine. Socializem je kolektivizem. Ob tem pa je Knaflič zapisal, da se je socializem razširil v silnem gibanju po vsem svetu, med vse narode. Zavzema vse polno oblik, kakor snov, ki jo obdeluje. Socializem je modroslovje, nacionalna (politična) ekonomija, sociologija, politika, organizacija, strokovno, slojevno, razredno, narodno delo. Teorija pa postane resnica šele takrat, je zapisal, če so jo opilili v delavnici življenja.²⁴

Tako tudi po Knafličevi sodbi kolektivizem terja odpravo zasebne lastnine, a ne v komunističnem smislu. Poudarjal je, lastnina naj bo zadružna. Na tej kolektivistični produkciji bo temeljila tudi delitev. Vsak naj dobi po vložnem delu, a nobeden pod eksistenčnim minimumom. S tem bo dana osebnosti prosta pot, zajezeno bo izkoriščanje, kakršno je v kapitalističnem sistemu. Presežna vrednost ne pride več v dobro enemu razredu, ampak skupnosti, ki je lahko splošno zasebno združenje, občina ali država. Ni več vladajočih, tudi ne izkoriščanih. Torej gre za reformo družbe, vzrast socializma potom vedno novih reform, je povdaril Knaflič, ki bodo omogočile odpravo starih pomanjkljivosti.

21 S, str. 95.

22 S, str. 97.

23 S, str. 101.

24 S, str. 102.

Vsak socialistični sistem bo skrbel za to, da bo v novi uredbi povišal družbeno produkcijo in vse produktivne moči, bodisi na tem ali onem področju, osvobodil, osredotočil in tako produkcijo postoterial ter s tem obenem olajšal distribucijo in zvišal eksistenčni minimum. Produkcijo naj bi uredila, razdelila država ali specialna gospodarska avtoriteta (kartel, zadruga, trade - unija) dokler se ne bi druga v drugo spojili. Komunizem hoče centralizacijo, kolektivisti hočejo, je zapisal Knaflič, načelno avtonomno federativno organizacijo. Slednja odgovarja duhu socializma.²⁵ Tako naj bi z reformami kapitalistična družba postala socialistična. Njeni prvi začetki v okviru meščanske družbe so državna, komunalna in zadružna podjetja, zakonodaja in druge "revolucionarne" uredbe v človeški družbi. Te oblike, te uredbe so sredstva, s katerimi bo spremenil socializem obstoječo zasebno - kapitalistično meščansko družbo v socialistično. Zadružni kapitaliem je pot k splošnemu kolektivizmu, socializmu. To je, je sklenil Knaflič, revolucionarna evolucija.²⁶

Za misli, ki sem jih doslej povzel, je Knaflič zapisal, da veljajo za mestno prebivalstvo. Za podeželje oz. kmečko prebivalstvo pa je sodil, da je delavec - posestnik tudi sam podjetnik. Dela z močmi svoje družine in brez strojev. Tudi na podeželju, je menil Knaflič, skrbi (agrarni) socializem za podružbljanje zasebne lastnine. Za njeno uresničitev je najprej nujna parcelizacija veleposestev. S tem bi se demokratizirana kmečka lastnina posplošila in poglobila. Produkcija bi se izboljšala s tehničnimi pripomočki. Proizvajalci bi se stmili v zadruge. Te bi jim pomagale pri proizvajanju in vzele v svoje roke kopičenje in razprodajo pridelkov. Tako je danes, npr. na Danskem, je dodal Knaflič. Zadružništvo bi uvedlo, je zapisal Knaflič, strojno obdelovanje zemlje. Država bi pospeševala ta proces s socialnim zavarovanjem, odprtjem mej in drugimi pripomočki. Poleg tega bi se zadruge oprijele lastnega tovarniškega proizvajanja.

Industrializirani, v zadrugo organizirani kmet bi odstopil lastnino v katerikoli pravni obliki občini. Nastal bi kmečki municipalni socializem. Občina bi nastopila namesto zadruge, občina bi postala zadruga. Pravna oblika tega deleža bi bila sprva irelevantna, odločilno pa bi bilo stvarno oblikovanje te korporacije. Dohodki bi se razdelili, po dvojnem kriteriju, po delu in do neke maksimalne mere po obsežnosti zadrugi prepuščene lastnine. V primeru, da to ne bi zadostovalo, pa po zakonito določenem eksistenčnem minimumu. Ta ureditev bi se pospešila, uzakonila, država sama bi uredila pod pritiskom ali celo pod vodstvom politično organiziranega močnega proletariata municipalno zadružništvo, kakor je prej pospeševala industrializacijo. Razdelitev bi se izpopolnila in uzakonila v smislu nove državne rezone.²⁷

Knaflič je sodil, da socialistična teorija poleg razrednih materialnih interesnih bojev priznava tudi narodnostne interesne boje. Dodal je, da so se pogledi socialistov na narodnostno vprašanje spremenili. Marx in Engels nista razumela modernega narodnostnega razvoja, kar je bila posledica njunih pogledov na družbeni razvoj. Zapisala sta "Proletarci (ne narodi - op. Masaryka) vseh dežel, združite se!" Marx je pojmoval narod v madžarskem oz. državnem smislu.²⁸ Poznejši socialisti (Adler, Bernstein, Jures, Plehanov, Bebel itd.) so menili, da socializem podpira stremljenje po narodni samostojnosti,

---

25 S, str. 306 - 7.

26 S, str. 308.

27 S, str. 352 - 3.

28 S, str. 323.

ker ta slabi imperialistične težnje kapitalistov velikih narodov.²⁹ Socializem je postal, je nadaljeval Knaflič, nacionalen najprej v splošno kulturni smeri, jezikovno, splošno kulturno in politično. Uveljaviti pa je treba avtonomijo tudi na drugih področjih. Narodi morajo, je zapisal, potom demokracije doseči avtonomijo, postati stavbišča bodočnosti in so predpogoj mednarodne demokracije. Zato je sklenil, da je smer našega razvoja dvojna, demokratično socialna in narodnostna. Narodi so istočasno najvažnejše in najuspešnejše sredstvo k socialističnemu smotru. Ko bo ta smoter enkrat dosežen, bo splošna narodna avtonomija edina oblika, v kateri bo uresničenje socialističnega ideala mogoče.³⁰

Knaflič je zapisal, da so med avtorji v pojmovanju naroda precejšnje razlike. Povzel je, da je narod skupina ljudi, ki se združujejo deloma po krvnem sorodstvu, deloma zgodovinsko, socialno, državno, gotovo pa po skupnem čustvu, istem ali sorodnem jeziku, po enotnem kulturnem in skupinskem interesu, z eno besedo: po enotni volji.³¹ Odklanjal je državnopravno pojmovanje naroda. Tako pojmovanje je značilno, je zapisal, za madžarsko, francosko, rusko itd. pojmovanje naroda. Tu ne gre za pojmovanje naroda v etnološkem ampak za pojmovanje v državnem smislu, madžarski državljan je Madžar. Za utrjevanje, širjenje države je najbolj zainteresiran razred kapitalistov tega "naroda". Ta hoče utrditi svojo moč, je ekspanzionističen, imperialističen. Tako narodništvo, je zapisal Knaflič, imenujemo nacionalizem (ali tudi imperializem). Moderen človek takega razrednega narodništva ne bi smel zagovarjati, ker to ni nikako etnično narodništvo, marveč njegova degeneracija, podobna onemu osebnemu egoizmu, ki osebe ali narode ne smatra za socio tvorbo, za produkt razmer, marveč kot nekako najvišje bitje, ki se mu mora podvreči vsako drugo. Slovenci se za tak nacionalizem ne moremo ogrevati. Praktično za to, ker od nekdanjega državnega prava nimamo, ker je naš nacionalni organizem demokratičen in ker čutimo posledice imperializma na lastni koži. Teoretično zato, ker imperializem bolj loči, kakor združuje in s tem škoduje ne le slovenski, ampak tudi slovanski kulturi.³²

Knaflič je zavračal pangermanizem, panslavizem, ki je izoblikoval in krepil zaradi napačne avstrijske politike, dualizem in trializem. Zapisal je, tudi polemično, da pri reševanju "jugoslovanskega" vprašanja ne gre za "novoilirizem" in tudi ne za edinstvo Jugoslovanov, edinstvo Slovencev, Srbov, Hrvatov, Bolgarov, Makedoncev.³³ Slovenci smo narod, je zapisal, ki imamo od Vodnika in Prešerna dalje specifično slovensko narodno zavest. Neodpustljiva neumnost bi bila zahtevati od slovenskega kmeta, delavca, dijaka, učitelja itd.: Pojdi in postani Hrvat. Med slovensko narodno zavest in zavest splošnega slovanstva je stopila jugoslovanska narodna zavest. "Po svoji prazgodovini pred in ob prihodu, po svoji krvni in jezikovni prasarodnosti, po kompaktnosti svojega ozemlja, radi podobne zgodovine in usode, radi skupnih interesov, skupne velike bodočnosti, tj. vse skupaj: **Radi skupne sociološke narodne volje smo en narod**, Jugoslovani, ne Južni Slovani, Jugoslovanski narod."³⁴ Knaflič je ločil tri jugoslovanske knjižne jezike, slovenskega, srbohrvaškega, bolgarskega. Za Južne Makedonce je sodil, da so ohranili

29 S, str. 326 - 8.

30 S, str. 341.

31 Knaflič, V., Jugoslovansko vprašanje, Ljubljana, 1912 (JV), str. 6.

32 S, str. 315.

33 Knaflič, V., Anketa. Odgovori na "vedino" anketo o jugoslovanskem vprašanju, Veda, 1913, str. 516.

34 Veda, 1913, str. 517 - 8, tudi JV, str. 29 -34.

staroslovenski jezik. Jezik preprostega ljudstva je med seboj lahko razumljiv. Lahko rečemo, je zapisal, da od beneške Slovenije čez Kranjsko, Hrvaško, Bosno, Srbijo, Bolgarijo in Tracijo do Carigrada ni mogoče nikjer točno zaznamovati meje različnega jezika, marveč prehaja jezik polagoma drug v drugega. Jezik inteligence pa se je oddaljil pod vplivom nemščine, laščine in ruščine. Močno zapreko jugoslovanski ideji tvori različno pismo in pripadnost cerkvi.³⁵ Knaflič je zapisal, da ne prikriva, da jugoslovanska ideja, ki jo zagovarja, še ni izvršljiva. Prepričan pa je bil v realnost tega, kakor je zapisal, idealističnega gibanja v prihodnosti. "Cilj nam ni nič, pokret k njemu vse," je dodal.³⁶

Knaflič je večkrat razpravljal o odnosu Avstro-Ogrske do Slovencev in drugih Slovanov, posebno južnih. Njegove ocene bi najbrž lahko strnil v njegovo misel, da sedanja avstroogrška politika pozna eno samo maksimo: Jugoslovane zatreti. Avstrija nas hoče napraviti za dobre Avstrijce s tem, da nam jemlje slovanstvo, namesto da bi nas pustila biti dobre Slovane in nas s tem napravila za dobre Avstrijce.³⁷ Sodil je, da sta Podonavje in Balkan naravno povezani področji. Skoraj polovica Jugoslovancev prebiva v Avstro-Ogrski. Avstrija kot najrazvitejša dežela, ki nima kolonij, je že 200 let skoraj monopolna lastnica trgovine z Balkanom, v drugi polovici 19. stoletja pa je prav navezana nanj.³⁸ Tu ima tudi politične interese. Nam, avstrijskim Slovanom, je zapisal Knaflič, ne gre za to, da Avstrijo uničimo ali se je rešimo, ker priznavamo gospodarsko in prirodno potrebo enotne in velike Avstrije in smo zaradi tega pristaši takega avstrijskega centralizma, ki temelji na narodni samoupravi.³⁹ Dokler ta ni mogoča, terjamo upravno koncentracijo Jugoslovancev v eno realno politično individualiteto. Zedinjeno Slovenijo in samostalno Hrvaško, ki bi bila z Ogrsko zvezana le v toliko v realni uniji, kakor Ogrska z Avstrijo; carinsko in pozneje tudi politično zvezo z balkansko federacijo. Tako bi nastala, je sklepal Knaflič, "na temelju samouprave od Sudetov do Zlatega roga, od Bodenskega jezera do Jadrana, Egejskega in Črnega morja in Poljskih nižin politična organizacija mnogih narodov ter samoupravnih in državnih enot, organizacija torej, ki bi združevala znake zvezne države in državne zveze."⁴⁰ Balkanska državna zveza, ki sta ji ovira mladi srbski in bolgarski dinastiji, pa bo morala dovoliti popolno avtonomijo tudi svojim nedržavnim narodom, Cincaron, Kucuvlahom, Turkom itd. Tako je naša naloga, da širimo jugoslovansko narodno zavest. Z vsemi narodi moramo gojiti slovstvene, znanstvene, osebne stike, družiti se z njimi po strokah, v terminologiji, v umetnosti, gledališču, časnikarstvu, informirati se drug o drugem, posečati drug drugega, skrbeti za aktivno in pasivno znanje vseh knjižnih jezikov, dotlej še jugoslovanskih. Kadar bodo čitali Zupančiča v Sofiji, Vazova v Ljubljani, Cankarja v Beogradu, Prešerna v Sofiji, takrat bo zrel problem spojitve treh oz. štirih knjižnih jezikov v enega oz. za zблиževanje treh jezikov v enega, ker jezikovnega ilirizma ni več. Zamenjal ga je nacionalizem, ki hoče kulturno jedinstvo, tj. medsebojno rabo slovenske, hrvaške in srbske kulture, mišljenja, čustva, izobrazbe, vzgoje, literature treh sorodnih, pa vendar

35 JV, str. 35 - 6.

36 Veda, 1913, str. 518.

37 JV, str. 87.

38 JV, str. 63. V knjigi je navedel podatke o avstrijskem izvozu in uvozu na Balkan, o prebivalstvu in gospodarstvu v balkanskih deželah itd.

39 JV, str. 89.

40 JV, str. 89 - 90.

ločenih narodov.⁴¹ Danes, je zapisal Knaflič, se o tem cilju ne more nikdo izraziti določneje, ostane nam pa končni cilj. Dokler ga ne moremo uresničiti, ga pripravljajmo, četudi nas je morda samo deset ali manj. Slovenci si moramo vzgojiti, da nas bodo drugi upoštevali kot neobhodno potrebne dele kulturne skupnosti, toliko učenjakov, pesnikov, politikov, revij, knjig, umetnikov, gledališč itd., da bomo kaj pomenili v tem edinstvu. Pripravljajmo ga in sebe. Ideja jugoslovanskega nacionalizma in demokracije in njeno praktično izvrševanje pri Slovencih, je dodal, je tista formula, ki nas ohranja, vzgaja in pretvarja kot Slovence v Jugoslovane.⁴² Knaflič je priznal, da se slovanski narodi na Balkanu med seboj ne poznajo. Medsebojnih stikov nimajo, drug za drugega se ne brigajo, slovstva drugih ne poznajo, pisatelji, knjigarji, založniki, revije, časniki medsebojnih stikov nimajo itd. Okrožje slovenskega jezika je dovolj veliko, da se začno razvijati vse panoge književnosti, je zapisal, ki so danes pri nas mogoče. Za razvoj vseučiliške književnosti pa je to okrožje premajhno, kakor je premajhno tudi za razvito trgovsko in tehnično književnost. Na teh področjih bi morali z drugimi ustvariti skupno terminologijo. S tem bi bilo rešeno polovico jezikovnega pitanja. Njegova rešitev je narodno-politična in spada v politični program jugoslovanski, južnoavstrijski in balkanski, posega v svetovno politiko.⁴³

Knaflič se je zavzemal za slovensko vseučilišče v Trstu, ki ga je imel med slovenskimi mesti za najprimernejšega. Sodil je, da je za naš mali narod podvojenega in potrojenega pomena, več kot le kulturna potreba. Zahtevamo ga, je zapisal, ker si obetamo, da nas bo poživilo in okrepilo ne le splošno izobraženstvo, marveč tudi zlasti politično in gospodarsko. Najprej se je zavzemal za pravno oz. pravnotrgovinsko fakulteto. Menil je, da imamo Slovenci zanjo dovolj usposobljenih moči. Ni nasprotoval, kakor je zapisal, ustanovitvi laške pravne fakultete v Trstu (niso se odločili za Trento!), ki so jo ustanavljali, terjal pa je tudi ustanovitev slovenske. Za Trst kot slovensko vseučilišče se je zavzemal, ker je sodil, da je najvažnejše trgovsko mesto Avstrije in najvažnejše gospodarsko središče Slovencev in Jugoslovancev. V Trstu smo zaustavili asimilacijo in posedujemo manjšino, ki je večja, kakor vsako slovensko mesto. Tu se utrjuje slovensko denarništvostvo in podjetništvo. Le od tu se bomo naučili ustaviti oziroma porabiti sebi v korist izseljeniški tok in industrilizirani narod. Trst je kraj, kjer se začne izvrševati praktično jugoslovanstvo.⁴⁴

Z revizijo socializma, je menil Knaflič, se je spremenil tudi svetovni nazor socialistov. Ta sprememba se pozna tudi v razmerju do vere in verstva. Knaflič je najprej navedel Sombartovo mnenje, ki pravi, da je bil socializem doslej veri precej sovražen. Vzroki so bili tudi politični. Cerkve niso zadostno razlikovali od vere. Cerkev se je, vsaj v evropsko-kontinentalnih državah, identificirala z vladajočim monarhično-kapitalističnim sistemom. Tako se je sovraštvo do cerkve preneslo tudi na sovraštvo do vere. Poleg teh zunanjih so bili tudi notranji vzroki. Feuerbach je bil eden od modroslovnih temeljev marksizma. Ta svetovni nazor se je po krivici predstavil v obliki "vede", veda pa nam oznanja le objektivne resnice, zato so socialisti smatrali ateizem kot tako objektivno resnico, kateri se ne sme in ne more ugovarjati. Ko je revizija osvobodila socializem od "znanstvenosti", je postal posameznik svoboden in si more voliti versko prepričanje.⁴⁵ K temu je Knaflič dodal, da

---

41 Knaflič, V., *Quia non movere, Veda*, 1914, str. 191 - 2.

42 *Veda*, 1913, str. 520.

43 *Veda*, str. 521 - 2.

44 Knaflič, V., *Vseučilišče v Trst! Spomenica slovenski javnosti*, Gorica, 1912, str. 36 - 7.

45 S, str. 309.

je versko vprašanje od nekdanj segalo globoko v človeško življenje. Vera, verstvo je nek duševni proces, je nekaj psihološkega. Vsak človek veruje v karkoli, tudi če je ateist. Vera je del človekove duše kot take. Če čitam biblijo ali Kanta, je zapisal Knaflič, povsod najdem neko podlago. Nemožnost pojmovati poslednje stvari empirično, ustvarja v človeku potrebo po neki avtoriteti in avtoriteto samo: en bog, več bogov; narava, vsemir, snov; volja, duh. Razne so konfesije, je zapisal Knaflič, princip verovanja pa je povsod en sam. Tako se vprašanje loči v dva dela, je sklepal Knaflič, notranje duševno življenje, nagon k transcendentalnosti, iskanje po skritega bistvu življenja in vera v eksistenco takega skritega bistva, vera v nek splošen etični princip. Ločiti pa moramo tri temeljne pojme: vero, konfesijo in cerkev. Zadnje je treba ločiti od "socialnega življenja". To se pravi urediti življenje tako, da bo odgovarjalo splošnemu principu relativne pravičnosti (tj. enakopravnosti), principu, ki je skupen psihologiji vsega človeštva. Hkrati pa spremeniti cerkev v zasebno, kulturno družbo, namenjeno umstvenemu delovanju in tako dati konfesiji mesto, ki ji pripada. Takozvani klerikalizem je politična oblika, v kateri se en sloj pod pretvezo vere polasti politične moči. Boj za ločitev cerkve od države leži na poti, je menil Knaflič, ki jo mora v vseh državah prej ali slej prehoditi socializem. Pri tem pa ne smemo pozabiti, da ta boj ne gre proti naši krščanski etiki, ali vsaj tako dolgo ne, dokler nimamo na njenem mestu boljše, globlje etike. Gospodarsko in politično gospodarsko delo bo zrahljalo še obstoječo intimno zmes verskih in socialnih interesov, bo osvobodilo verstvo in duhovnost od materialnega, predvsem pa bo ločilo konfesijo od politike, je poudaril Knaflič.⁴⁶

---

46 S, str. 313.